

La qualitat de la llengua de la televisió en català: ressenya d'un estudi del grup Llengua i Mèdia

Anna Estrada

Atesa la problemàtica sorgida arran de l'ús de la llengua catalana als programes de televisió de caràcter més col·loquial, sobretot a Televisió de Catalunya (TVC), el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) va encarregar al grup Llengua i Mèdia l'elaboració d'un informe que analitzés la qualitat de la llengua de la programació de TVC, BTV i Televisió Espanyola a Catalunya i, en particular, dels programes que generen més queixes per part de les persones teleespectadores.

El grup Llengua i Mèdia té com a objectiu l'estudi de les varietats lingüístiques utilitzades en els mitjans de comunicació. L'equip investigador, integrat per professors i professores dels departaments de Filologia Catalana i de Traducció de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), existeix des de fa 15 anys i ha treballat en diverses iniciatives de recerca, entre les quals destaquen els tres projectes finançats pel Ministeri d'Educació: "Los modelos de lengua y los medios audiovisuales, radio y televisión, en catalán"; "Las relaciones entre los discursos oral y escrito en el audiovisual"; i, "Variación y creatividad en los subtítulos", actualment en curs.

L'informe sobre la qualitat de la llengua de la televisió en català ha estat elaborat per Margarida Bassols, Josep-Anton Castellanos i Anna Maria Torrent (com a coordinador) i per Neus Faura, David Paloma, Albert Rico i l'Elvira Teruel.

L'informe sobre la qualitat de la llengua de la televisió en català

Aquest informe s'inicia amb una breu perspectiva històrica de l'ús de la llengua catalana a la televisió, tant pel que fa a l'oferta com a la recepció. S'inclou, a continuació, una introducció breu sobre varietats i registres en funció del receptor i del programa i un repàs de l'evolució del model de llengua de TVC.

Seguidament, s'especifica l'objectiu de l'estudi, que és elaborar un diagnòstic sobre la qualitat lingüística de la televisió que es fa en català a Catalunya i fer un seguit de propostes (recomanacions) per assolir la plena normalització lingüística a la televisió en català que es veu a Catalunya.

A continuació es defineix el corpus d'anàlisi i es delimita la mostra a partir de criteris temporals i de diversitat. Així, s'estableix el període de temps estudiat, que abraça els mesos de desembre de 2002, gener, febrer i març de 2003, i la tria de cadenes seleccionades, que són TV3, K3/33, TVE i BTV. S'inclou, a més, la relació de tots els programes analitzats d'acord amb la classificació següent:

- Informatius diaris i no diaris, reportatges i documentals informatius
- Programes esportius: en directe (retransmissions o tertúlies) i en diferit o elaborats
- Ficcions de producció pròpia: comèdies de situació i telesèries
- Ficcions de producció aliena: pel·lícules doblades, telesèries, comèdies de situació juvenils, dibuixos animats infantils i juvenils
- Magazins: d'humor, d'entreteniment i actualitat, especialitzats, al voltant d'un debat o d'una entrevista
- Concursos
- Programes especials

Anna Estrada

*Membre del Servei de Recerca, Estudis i Publicacions
del Consell de l'Audiovisual de Catalunya*

Després, en l'explicació del procediment d'anàlisi, s'estableixen com a categories d'anàlisi els fenòmens lingüístics següents:

Fenòmens A: expressions grolleres i/o ofensives.

Aquest apartat inclou les paraules i expressions que tenen a veure bàsicament amb el sexe i l'escatologia, com *vés a cagar!*, *merda!*, *collons!*, *cony!*, *fotre*, *la mare que et va parir!* (però no pas els eufemismes *fúmer*, *me càsum l'olla*, *coi o cordons*), i també aquelles paraules i expressions ofensives per a la classe pública, l'església, les dones, els homosexuals, etc., com *sudaca*, *negre de merda*, *marieta*, *neneta*, *hòstia* o *redéu*.

Fenòmens B: interferències lingüístiques, bàsicament del castellà.

Aquest apartat inclou l'ús de mots, expressions o construccions propis del castellà, que en principi es deuen a desconeixement i no a cap efecte estilístic, encara que no es descarta la descurança sistemàtica en aquest aspecte per raons estilístiques. Per exemple, els calcs lèxics, *reflexar* o *flux de diners*, o els sintàctics, com l'omissió dels pronoms *en*, *hi* o *ho*, *ens hem d'anar*, *has d'oblidar* [això], l'ús incorrecte del pronom (*donar-li voltes* per *donar-hi*) o de les perífrasis *tenir que* o *anar a fer...* Els estrangerismes gratuïts d'altres llengües, com ara *coffee*, s'analitzen separadament.

Fenòmens C: mots o expressions col·loquials no normatius o inadequats.

En primer lloc, es recullen tots aquells mots, expressions o construccions del registre col·loquial que no admet la normativa, ni tan sols en aquest registre, tot i que són tolerades i fins i tot defensades per alguns lingüistes, com les construccions col·loquials del relatiu (*l'obra que se n'ha parlat tant*), dels pronoms (*els hi portaré el llibre* per *els portaré el llibre* o *els hi portaré per els el portaré*; *afanyem-se* per *afanyem-nos*), l'ús preposicional (com *des de que*, *les coses de les que et volia parlar*, *consistia en fer*, *s'atribueix a que*), l'absència de doble negació (*ningú ho va veure*), la concordança del verb *haver-hi* (*hi han molts cotxes*), del *lo* intensiu o generalitzador (*lo bo del cas*, *lo bé que m'ho passo*), o bé els mots *bueno*, *carinyós*, *mimat*, *tio* o *nòvio*.

En segon lloc, també es recullen les expressions o els mots inadequats al registre, com ara *esclarir* per *aclarir*, *complet* per *complet*, *caire* per *caràcter*, *finalment dir* per *finalment cal dir* o *direm...* També s'inclou en aquest apartat l'ús equivocat d'expressions o frases fetes, com ara *ho faré tal com raja*.

Aquesta categorització permet que la recollida de les dades es faci de manera ordenada i sistemàtica, cosa que en facilita la quantificació.

El cos principal de l'estudi està dedicat al desenvolupament de l'anàlisi. Així, es quantifiquen els resultats a través de la freqüència d'aparició de cadascun dels tres fenòmens descrits anteriorment en cada un dels programes visionats i en el conjunt de programes d'un mateix format (informatius diaris, reportatges, programes esportius en directe, telesèries de producció pròpia, pel·lícules, etc.). Al mateix temps, s'afegeixen comentaris valoratius i comparatius sobre la qualitat lingüística de les diverses cadenes pel que fa als programes d'un mateix format.

A tall de conclusió de la minuciosa anàlisi efectuada, tot seguit s'inclou un capítol de valoracions generals referents a cadascun dels grups de fenòmens lingüístics descrits.

Pel que fa al grup d'expressions grolleres i/o ofensives (fenòmens A), l'estudi conclou que hi ha un control en la selecció de mots i una contenció a l'hora d'esparracar el llenguatge. Així, s'usen expressions i mots grollers i/o ofensius quan és imprescindible i se'n selecciona un ventall concret i definit, que ha estat valorat i decidit al llarg dels anys pels professionals de les cadenes.

Pel que fa al grup d'interferències lingüístiques, sobretot del castellà (fenòmens B), l'informe distingeix entre:

- Els programes que no presenten pràcticament calcs sintàctics, és a dir, que no utilitzen estructures lingüístiques interferides d'altres llengües (com per exemple la construcció *porto anys fent el mateix* en lloc de *fa anys que faig el mateix*) però sí que presenten alguns calcs lèxics, és a dir, interferències lingüístiques en el vocabulari (com per exemple l'ús del mot *bueno* en lloc de *bé*). En aquest cas, els autors i autores de l'informe ho atribueixen, com a norma general, a una voluntat de les persones responsables del guió o de la traducció per eixamplar els gruix de mots o expressions col·loquials no normatius (fenòmens C) més enllà del que, segons la normativa lingüística, és tolerable.

- Els programes en què hi ha un cert marge d'improvisació i que presenten alhora calcs lèxics i sintàctics. En aquest cas, els autors i autores de l'estudi afirmen que tant els calcs lèxics com els calcs sintàctics són deguts a una manca de competència lingüística de locutors i/o col·laboradors fixos.

Al mateix temps, i dins d'aquest apartat, s'estableixen quatre grups de formats de programes segons el grau de castellanització (densitat de castellanismes) que presenten.

- El primer grup el formen els programes de producció aliena, informatius i magazins que, segons l'informe, presenten una castellanització del llenguatge gairebé nul·la en els programes en què no hi ha cap marge per improvisar, i residual als programes on hi ha un cert marge per a la improvisació.

- En el segon grup s'inclouen els concursos i programes esportius preparats, en els quals, segons l'informe, s'observa una freqüència major de castellanismes (calcs lèxics, de vocabulari, i calcs morfosintàctics, d'estructura lingüística).

Per bé que la densitat de castellanismes en aquests programes és en conjunt baixa i poc significativa, els autors de l'estudi valoren negativament l'ús sistemàtic d'aquest tipus de calcs en programes preparats, que poden ser revisats i corregits en edicions posteriors.

- El tercer grup l'integren els programes de producció pròpia, els programes esportius de debat i els programes especials (*La Marató de TV3*), en què la freqüència d'interferències lingüístiques és més gran, sobretot pel que fa a l'ús d'estructures i mots castellanitzats, a més de problemes fonètics (de pronunciació) d'alguns actors i contertulians.

- I, finalment, el quart grup conté les retransmissions esportives, les comèdies de situació de producció pròpia (*Jet Lag* i *Plats Bruts*) i els magazins d'humor, que concentren el major nombre d'interferències lingüístiques de la programació analitzada. L'estudi distingeix, però, les interferències detectades a les retransmissions esportives, que són degudes principalment a una manca de competència lingüística d'alguns professionals, i a l'entrada abusiva de l'argot castellà als magazins d'humor i a les sèries de producció pròpia amb, o sense, finalitat còmica. A més, l'informe detecta que sovint els programes d'humor analitzats abusen de calcs sense finalitat còmica, amb abundants

estructures morfosintàctiques interferides i una fonètica castellanitzada.

I pel que fa a mots o expressions col·loquials no normatius (col·loquialismes) o inadequats (fenòmens C), els resultats de l'estudi posen de manifest la relació directa entre el grau d'espontaneïtat dels diversos programes i l'aparició de col·loquialismes. En general, els mots o expressions col·loquials són absents o escassos als programes que utilitzen una llengua preparada, mentre que quan el control lingüístic minva, apareixen amb més freqüència. Ara bé, l'informe descobreix que hi ha programes amb una llengua planificada que presenten un nombre elevat de col·loquialismes, com les comèdies de situació i les sèries de producció pròpia, cosa que s'atribueix a l'interès de la persona responsable del guió per caracteritzar els personatges.

Dins d'aquest apartat, els autors de l'informe consideren adequats els col·loquialismes lèxics (paraules i expressions argòtiques) que apareixen en els espais dramatitzats o en el directe, necessaris per reproduir amb versemblança ambients, situacions o personatges. Quant als col·loquialismes fonètics (de pronunciació), assenyalen que la gran majoria pertanyen a la parla genuïna en un registre de formalitat baixa o mitjana¹. I pel que fa als col·loquialismes sintàctics (d'estructura gramatical), no creuen que sigui contraproduent que apareguin en programes en què domini el registre corrent o col·loquial, però sí que tota imprecisió o inadequació de registre s'hauria d'evitar.

Recomanacions

D'acord amb l'objectiu inicial d'elaborar unes propostes que serveixin com a argumentari de les solucions adoptades per les cadenes de televisió, a l'últim capítol de l'informe es desenvolupa un apartat de recomanacions per a cadascun dels fenòmens lingüístics analitzats al llarg de la investigació.

Amb relació a la inclusió (o no) de mots i expressions grollers i/o ofensius, s'argumenten els criteris següents:

a) Criteri de difusió d'ús

L'estudi conclou que els programes que difonen formes grolleres solen ser de to humorístic i, en aquest cas, poden actuar com a inductors d'ús lingüístic molt notables.

b) Criteri de necessitat

L'informe apunta que cal una diversitat de solucions per

construir els diversos registres que ha de tenir una llengua "normal" i que les paraulotes són presents en el col·loquial real, font primera de la llengua dels guions de ficció. El registre col·loquial és, doncs, imprescindible per a la regeneració lingüística, per a l'entrada de parlants i de generacions de parlants, i el pseudocol·loquial planificat dels programes audiovisuals representa una oportunitat indefugible de fer una llengua recognoscible per a molts parlants que es mouen fonamentalment en aquest nivell de formalitat, per afavorir-ne la identificació amb el mitjà.

c) Criteri de versemblança

Els autors de l'informe reconeixen que, en un text de ficció, cal naturalitat i versemblança per entrar en els sentiments dels receptors, per traspasar la seva racionalitat i aconseguir que es "creguin" el personatge que se'ls proposa, encara que de vegades això exigeixi algunes concessions a la vulgaritat.

d) Criteri de discriminació

L'informe conclou que els mitjans audiovisuals utilitzen paraules grolleres i malsonants d'una manera notable tan sols en els programes d'humor i en els doblatges d'algunes pel·lícules, i que la selecció feta gairebé sempre respon a motius estilístics i de coherència narrativa.

e) Criteri de quantitat

Per bé que, segons els resultats de l'estudi, el nombre de paraulotes que se senten en els programes no és elevat i que solen estar localitzades en programes molt determinats i en unes hores molt concretes, algunes pel·lícules doblades superen àmpliament un límit raonable. En aquest cas, la televisió opta per avisar abans de començar la projecció, perquè s'entén que no pot pas netejar i polir el llenguatge original del guió.

f) Criteri d'emissió

L'informe defensa els especialistes de les televisions que, durant més de vint anys, han planificat l'entrada progressiva de paraulotes per aconseguir un model assimilable per l'audiència.

g) Criteri d'acceptabilitat

D'acord amb les dades d'aquest estudi, les paraules emprades en l'apartat d'expressions grolleres i/o ofensives són força genuïnes en el cas del llenguatge planificat, si bé se n'escapa alguna que no és acceptada com a tal en debats esportius (espontanis), comèdies de situació (enregistrades en directe) i magazins d'humor.

h) Criteri d'adequació

Segons els autors de l'informe, les seleccions lingüístiques grolleres sempre estan motivades per la situació, pel guió o pel personatge, i no solen ser gratuïtes.

A partir dels criteris exposats, els autors de l'estudi fan les recomanacions següents:

- **Avisar l'audiència:** continuar indicant en els casos més destacats que la pel·lícula pot ferir la sensibilitat de les persones receptores pel llenguatge groller que té o pels fets que narra.

- **Aplicar la diversificació de registres:** continuar el procés diversificador de registres. En aquest sentit, els guionistes i els serveis lingüístics han fet treballs molt interessants.

- **Atendre els més joves:** continuar pensant productes adreçats als adults joves perquè les altres franges d'edat, en general, es poden sentir atretes pels arguments i les bromes que generen. La candidesa, la inexperiència, la impulsivitat, el sentit crític i l'humor són veritables regeneradors mentals.

- **Aplicar la discriminació en l'ús:** procurar d'emprar tant com es pugui mots grollers genuïns del català i buscar sempre una solució que no trenqui la versemblança.

- **Usar una codificació monolingüe:** fugir tant com es pugui del codi bilingüïtzat, fins i tot en l'ús de paraulotes. No sembla incoherent que un personatge faci servir el castellà per raons de guió, o de paròdia, però sí que ho és que passi constantment d'una llengua a una altra.

Pel que fa a l'ús d'interferències lingüístiques en la llengua catalana als programes de televisió, l'informe conté dues recomanacions bàsiques:

- accentuar la cura per evitar l'aparició d'interferències en aquells programes que presenten un cert grau d'espontaneïtat

i

- dosificar l'aparició volguda d'interferències en aquells programes que pretenen recrear la realitat col·loquial.

En aquest mateix apartat, i pel que fa als programes amb un cert grau d'espontaneïtat (alguns informatius generals o especialitzats, magazins, entrevistes, debats, concursos, etc.), es recomana, també, que els conductors i col·labora-

dors fixos tinguin, a més d'una fonètica genuïna, un coneixement estricta de la terminologia pròpia de la temàtica del programa. Per aquest motiu, els autors de l'estudi creuen que és indispensable contractar professionals amb una competència lingüística adequada.

I pel que fa als programes de ficció o reals que reproduïxen situacions col·loquials, cal distingir entre:

- les comèdies de situació de producció pròpia, per a les quals es recomana aproximar la llengua dels guions a les solucions plausibles de les sèries de producció aliena (cercar un català genuí que alterni amb solucions castellanques, per capgirar la tendència actual), evitar les interferències sintàctiques 'inadvertides' i corregir la fonètica xava d'alguns personatges

i

- els programes d'humor, per als quals es recomana que la presència de la llengua catalana sigui dominant i que l'ús del castellà com a recurs humorístic es limiti a l'excepció còmica, tot assajant fórmules genuïnes.

Quant a la inclusió (o no) de mots i expressions col·loquials, s'argumenten els criteris següents:

a) Criteri de difusió de l'ús

Els autors de l'estudi reconeixen que algunes paraules i expressions corrents del lèxic col·loquial (*bueno, despedirse, nòvio, tonteria*, etc.) tenen una gran freqüència d'ús en la llengua real, així com algunes formes morfològiques (*masses, prous*) i estructures sintàctiques (*elzi –o els hi–, lo neutre, relatiu col·loquial*, etc.) són estructures vives i molt habituals en la llengua informal. Són conscients que ni lingüistes ni gramàtics no podran eradicar-los mai.

b) Criteri de necessitat

Segons els autors de l'informe, sovint les paraules i les expressions col·loquials són necessàries perquè omplen un buit: encara que el català disposi de termes i expressions equivalents semànticament, no pertanyen al registre col·loquial. També les formes morfològiques i les estructures sintàctiques col·loquials més usades s'adiuen a aquest registre i la substitució per les normativament recomanades no és propi de la parla espontània o que simula espontaneïtat.

c) Criteri de versemblança

Pels autors del treball, algunes paraules i estructures, com les expressions argòtiques, són indispensables per acon-

seguir la versemblança dels personatges que, per la caracterització, pertanyen a grups socials que utilitzen habitualment aquest llenguatge.

d) Criteri de discriminació

D'acord amb els resultats de la investigació, les televisions catalanes no han donat via lliure a les expressions argòtiques indiscriminadament. La seva presència està limitada, doncs, als programes dramàtics de producció pròpia, i, en grau menor, als magazins d'humor, en què s'usa una llengua força espontània, i, dins d'aquests programes, només són privatives d'alguns dels personatges que hi apareixen, segons la seva caracterització social i generacional.

e) Criteri de quantitat

Com que les expressions argòtiques només es presenten als dramàtics i als magazins d'humor, segons els autors de l'estudi, la durada mitjana d'emissió d'aquests programes és molt curta si es compara amb la resta de programes en què el registre usat majoritàriament és l'estàndard.

f) Criteri d'hora d'emissió

Atès que la majoria dels programes que contenen col·loquialismes lèxics i sintàctics s'emeten a la nit, els autors suposen que no hi ha audiència infantil, la més procliu a assimilar innovacions lingüístiques.

g) Criteri d'acceptabilitat

L'informe apunta que moltes de les estructures lingüístiques no normatives utilitzades en alguns programes televisius són defensades com a pròpies del llenguatge corrent i col·loquial per lingüistes i gramàtics de prestigi i que alguns en demanen fins i tot l'acceptació i la revisió de la normativa perquè siguin reconegudes com a vàlides en registres informals.

h) Criteri d'adequació

Els autors són conscients que en situacions d'informalitat difícilment es poden substituir els col·loquialismes (fins i tot fonètics o de pronunciació) per la construcció normativa corresponent sense danyar el registre.

A partir dels criteris anteriors, els autors de l'informe fan les recomanacions següents:

- **Discriminar l'ús de paraules d'argot:** usar el lèxic argòtic només en els dramàtics i xous d'humor en què la caracterització dels personatges o dels presentadors ho exigeixi i, per tant, eliminar-lo d'altres tipus de programes, com alguns magazins.

- **Incrementar l'oferta per a joves:** augmentar i diversificar l'oferta de programes per a joves, de manera que, al costat dels xous d'humor i les comèdies de situació amb llenguatge col·loquial o vulgar, hi hagi altres programes en què la llengua no constitueixi cap problema.

- **Avisar l'audiència:** advertir l'audiència, mitjançant un símbol o logotip, que el programa usa una llengua col·loquial amb expressions problemàtiques, no acceptades o dubtoses.

- **Fomentar la investigació aplicada:** encoratjar la investigació, a les universitats i en col·laboració amb els departaments d'assessorament lingüístic de les cadenes televisives, sobre el llenguatge col·loquial aplicat als mitjans i fer propostes d'ús de lèxic genuí d'aquest registre, perquè els centres emissors facin les recomanacions oportunes per utilitzar-lo. Igualment, s'haurien d'investigar a fons les estructures gramaticals de la llengua que, tot i no ser acceptades, no provenen de la interferència i són de llarga tradició i pròpies del registre col·loquial.

Amb tot, bona part de l'interès d'aquest informe rau en les recomanacions proposades, ja que "el registre col·loquial té una presència creixent a la televisió"², d'acord amb les conclusions de la Jornada sobre el català col·loquial a la televisió organitzada pel mateix grup Llengua i Mèdia a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB el 22 de gener de 2004, i calen orientacions lingüístiques respecte d'aquesta qüestió.

Notes

1. Per aquest motiu, fins i tot justifiquen el fet que es proposi la revisió dels criteris severs de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) a l'hora de tolerar l'ús d'alguns mots i pronúncies col·loquials.
2. Grup Llengua i Mèdia (2004) *Conclusions de la Jornada sobre el català col·loquial a la televisió* a: <http://kane.uab.es/llenguaimedia/Conclusions-Jornada.pdf> [consulta del 12 de maig de 2004].